

J. Narkiewicz

Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Ekonomiczny – Zakład Rachunkowości

JAKOŚĆ SPRAWOZDAŃ FINANSOWYCH – TEORIA A PRAKTYKA W POLSKICH PRZEDSIĘBIORSTWACH

© Narkiewicz J., 2013

Подано основні якісні характеристики звітності з погляду польського законодавства про баланс і концепцій міжнародних стандартів фінансової звітності, а також виконано оцінку ступеня реалізації цих характеристик у фінансовій звітності польських підприємств. Особливу увагу звернено на низький рівень вірогідності і порівняльності, що виникає передусім з різних принципів складання звітності, використання альтернативних рішень і можливості вибору способів їх презентації.

Ключові слова: звітність, банкрутство, польська модель банкрутства.

J. Narkiewicz

University of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin
Faculty of Economics – Department of Accounting

QUALITY OF FINANCIAL STATEMENTS – THEORY AND PRACTICE IN POLISH COMPANIES

© Narkiewicz J., 2013

The article describes the basic quality requirements of financial statements in accordance of regulations of the Polish balance law and recommendations according to IAS. Later it was evaluated the quality of the financial reporting of Polish enterprises. Special attention was paid to the low level of reliability and comparability, which is mainly the result of the application of different accounting rules, and opportunities.

Key words: financial reporting, the qualitative characteristics of accounting information comparability, reliability information.

1. Sprawozdawczość finansowa jako źródło informacji ekonomicznej

Sprawozdawczość finansowa stanowi integralną część rachunkowości. Prezentuje ona w sposób syntetyczny skutki zdarzeń gospodarczych jakie miały miejsce w przedsiębiorstwie w danym okresie, a jej zasadniczym celem jest „dostarczenie informacji o sytuacji finansowej, wynikach działalności oraz zmianach sytuacji finansowej jednostki, które będą użyteczne dla szerokiego kręgu użytkowników przy podejmowaniu decyzji gospodarczych”²⁸.

Spośród wielu sprawozdań finansowych sporządzanych przez przedsiębiorstwa prowadzące księgi rachunkowe najważniejsze znaczenie ma obligatoryjne roczne sprawozdanie finansowe (raport finansowy). Sprawozdanie to sporządzane przez większość podmiotów gospodarczych zgodnie z zasadami polskiego prawa bilansowego opisanymi w ustawie o rachunkowości (UoR) składa się z pięciu elementów stanowiących odrębne dokumenty sprawozdawcze, tj. z²⁹:

- 1) bilansu,
- 2) rachunku zysków i strat,

²⁸ Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości finansowej (MSSF), tom I, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007, s.406.

²⁹ Ustawa z dnia 29.09.1994 o rachunkowości (tekst jednolity: Dz.U. z 2009 r., nr 152, poz. 1223 z późn.zm.).

- 3) informacji dodatkowej.
- 4) rachunku przepływów pieniężnych,
- 5) zestawienia zmian w kapitale własnym.

Pierwsze trzy elementy mają charakter powszechny i wchodzi w skład sprawozdań finansowych wszystkich podmiotów prowadzących księgi rachunkowe. Rachunek przepływów pieniężnych i zestawienie zmian w kapitale własnym sporządzają natomiast obligatoryjnie tylko jednostki o dużym znaczeniu w środowisku gospodarczym wynikającym ze specyfiki lub skali prowadzonej działalności. Na jednostkach tych ciąży jednocześnie obowiązek poddawania badaniu sprawozdań przez biegłego rewidenta.

Istotnym uzupełnieniem sprawozdania finansowego w spółkach kapitałowych, spółdzielniach i przedsiębiorstwach państwowych jest także sprawozdanie z działalności jednostki zawierające dodatkowe informacje o przedsiębiorstwie, w tym m.in. dotyczące zarządzania ryzykiem finansowym, przewidywanego rozwoju jednostki, przewidywanej sytuacji finansowej.

Sprawozdanie finansowe może mieć charakter jednostkowy, bądź skonsolidowany, przy czym obowiązek sporządzenia sprawozdania skonsolidowanego dotyczy jednostki dominującej w ramach grupy kapitałowej. Niektóre podmioty gospodarcze sporządzają ponadto wraz z rocznym sprawozdaniem finansowym tzw. sprawozdanie z działalności jednostki, zawierające dodatkowe istotne informacje o stanie majątkowym i sytuacji finansowej.

Od 1.01.2009 r. część podmiotów gospodarczych zobligowana została do sporządzania sprawozdań finansowych według zasad określonych w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości (Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej). Sprawozdania wg tych zasad mogą też sporządzać fakultatywnie niektóre inne jednostki. Wprowadzenie MSSF jest wyrazem postępujących procesów harmonizacji i standaryzacji rachunkowości w skali międzynarodowej³⁰. Zakres podmiotowy stosowania MSSF w Polsce prezentuje tabela 1.

Tabela 1

Zakres podmiotowy stosowania MSSF w Polsce

Grupa podmiotów	Sprawozdania finansowe	
	skonsolidowane	Jednostkowe
Jednostki, których papiery wartościowe są dopuszczone do obrotu na regulowanym rynku	obowiązkowo stosują MSSF	mogą stosować MSSF
Banki	obowiązkowo stosują MSSF	
Emitenci papierów wartościowych ubiegający się lub zamierzający się ubiegać o dopuszczenie do obrotu na regulowanym rynku w krajach EOG	mogą stosować MSSF	
Jednostki będące częścią grupy kapitałowej, w której jednostka dominująca sporządza sprawozdania finansowe zgodnie z MSSF		

Źródło: *Rachunkowość międzynarodowa*, pod red. K. Winiarskiej, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk 2009, s.62.

Informacje przedstawione w tabeli 1 wskazują, że sprawozdania według MSSF najogólniej rzecz biorąc sporządzają banki i spółki giełdowe funkcjonujące w postaci grup kapitałowych (obligatoryjnie bądź fakultatywnie). Należy także przypuszczać, że w najbliższym czasie liczba podmiotów stosujących międzynarodowe standardy sprawozdawczości będzie systematycznie rosła.

Sprawozdanie finansowe według MSSF składa się z podobnych elementów jak to sporządzane według ustawy o rachunkowości, przy czym bilans określany jest mianem sprawozdania z sytuacji finansowej, rachunek zysków i strat w rozwiniętej formie nosi nazwę sprawozdania z całkowitych dochodów,

³⁰ Pod pojęciem harmonizacji należy rozumieć proces stopniowego redukowania różnic w sprawozdawczości finansowej w celu zwiększenia porównywalności sprawozdań. Standaryzacja oznacza natomiast przyjęcie przez wszystkie zainteresowane strony tych samych reguł i zasad sporządzania sprawozdań finansowych. Procesy harmonizacji i standaryzacji mogą występować zarówno w skali krajowej jak i międzynarodowej.

odpowiednikiem rachunku przepływów pieniężnych jest sprawozdanie z przepływów pieniężnych, a zestawienia zmian w kapitale własnym sprawozdanie ze zmian w kapitale własnym. Obligatoryjnym elementem dodatkowym jest także w tym przypadku sprawozdanie z działalności w roku obrotowym.

Sprawozdania finansowe sporządzane według UoR i MSSF różnią się nie tylko w określeniach poszczególnych elementów składowych. Istotne różnice dotyczą również zakresu sprawozdań, sposobu grupowania i kategoryzacji poszczególnych pozycji oraz stosowanych metod wyceny aktywów i pasywów. O ile polskie prawo bilansowe reguluje szczegółowo formę sprawozdania finansowego, w tym kolejność i szczegółowość prezentacji poszczególnych składników, o tyle w sprawozdaniach sporządzanych według MSSF istnieje duża dowolność co do układu, a obowiązek dotyczy jedynie uwzględnienia niektórych istotnych pozycji stanowiących tzw. minimum informacyjne. Dodatkowe elementy zwiększające użyteczność sprawozdań mogą być natomiast wykazywane według uznania jednostki bezpośrednio w sprawozdaniu, bądź też w informacjach objaśniających.

Podstawowe roczne sprawozdania finansowe są sporządzane przede wszystkim dla odbiorców zewnętrznych, w szczególności: inwestorów, kredytodawców, kontrahentów, organów podatkowych i agend rządowych, społeczności lokalnej. W oparciu o dane zawarte w sprawozdaniach podmioty te dokonują retrospektywnej oceny sytuacji kapitałowo-majątkowej i wyników finansowych jednostki, głównie pod kątem rentowności, płynności finansowej, sprawności gospodarowania, zadłużenia i zdolności do obsługi długu. Na tej podstawie, uwzględniając jednocześnie prognozowane zmiany w gospodarce formułują wnioski dotyczące przyszłego efektywnego angażowania kapitałów, zakresu i charakteru współpracy gospodarczej, sposobu realizacji polityki gospodarczej itp. Szczególnie ważne są informacje dla podmiotów funkcjonujących w otoczeniu przedsiębiorstwa sprawozdanie finansowe stanowi najważniejsze i często jedyne źródło informacji o jednostce gospodarczej, co podkreśla jego istotną rolę w podejmowaniu najważniejszych strategicznych decyzji ekonomicznych.

Zarząd jednostki gospodarczej wykorzystuje sprawozdanie finansowe do oceny stopnia realizacji przyjętych zadań planowych, oceny zagrożeń finansowych (tzw. sygnałów wczesnego ostrzegania) a także dostarcza wiarygodnych danych do analizy i prognozowania przyszłych zjawisk finansowych. Pracownicy jednostki stanowiący obok kierownictwa jednostki drugą ważną grupę wewnętrznych użytkowników sprawozdań, w oparciu o dane sprawozdawcze oceniają m.in. zdolność płatniczą jednostki w zakresie wypłaty wynagrodzeń oraz pozycję rynkową wpływającą na stabilność zatrudnienia i ich dalszy rozwój osobisty.

Sprawozdania finansowe przedsiębiorstwa mają przede wszystkim charakter retrospektywny i prezentują efekty działań w przeszłości. Zawarte w nich dane mogą być jednak z powodzeniem wykorzystywane do prognozowania przyszłej sytuacji finansowej oraz stanowić podstawę podejmowania ważnych decyzji strategicznych. Prognostyczna funkcja sprawozdań finansowych jest szczególnie ważna dla inwestorów oceniających zdolność jednostki do generowania środków pieniężnych z uwzględnieniem terminów i pewności ich wypracowania, co determinuje m.in. możliwość regulowania zobowiązań, spłacania odsetek, kredytów i pożyczek oraz wypłat z zysku na rzecz właścicieli.

2. Cechy jakościowe sprawozdań finansowych w teorii rachunkowości

Podstawową funkcją rachunkowości jest funkcja informacyjna polegająca na dostarczaniu szerokiemu kręgowi odbiorców informacji do podejmowania decyzji w procesie zarządzania. Informacje te powinny spełniać określone standardy jakościowe wynikające z naczelnej zasady rachunkowości jaką jest zasada prawdziwego i rzetelnego obrazu (*true and fair view principle*), nakładająca na jednostkę gospodarczą „obowiązek rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego jednostki”³¹. Sytuacja finansowa i wyniki finansowe jednostki prezentowane są w sposób uniwersalny w sprawozdaniu finansowym (raporcie finansowym) przedsiębiorstwa. Atrybut rzetelności wymaga, aby ujęte w nim dane były zgodne z rzeczywistością, a więc pochodziły z rzetelnie prowadzonych ksiąg rachunkowych w oparciu o dokładną dokumentację źródłową, zweryfikowaną okresowo za pomocą inwentaryzacji³².

³¹ Art. 4, ust. 1 UoR

³² W.Gabrusewicz: *Sprawozdawczość i analiza finansowa przedsiębiorstwa*. Wyższa Szkoła Handlu i Rachunkowości, Poznań 2009, s.17.

Informacje zawarte w sprawozdaniu finansowym powinny posiadać określone cechy jakościowe, czyli właściwości przesądzające o jego użyteczności. Polskie prawo bilansowe poza wskazaniem na konieczność rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji finansowej i wyników finansowych przez jednostkę nie wymienia, ani nie opisuje szerzej cech jakościowych sprawozdań. Cechy te rozumiane jako „właściwości, które sprawiają, że informacje zawarte w sprawozdaniach są użyteczne dla użytkowników” są wymienione i szerzej opisane w założeniach koncepcyjnych” MSSF. Wskazuje się tam na cztery podstawowe wyznaczniki jakości sprawozdania finansowego: zrozumiałość, przydatność, wiarygodność i porównywalność. Szczególne duże znaczenie przypisywane jest wiarygodności, co znajduje wyraz w najszerszym rozwinięciu i interpretacji tej cechy w wymienionym dokumencie³³.

Podstawowym jakościowym wymogiem informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym jest zrozumiałość, czyli łatwość odczytania i interpretacji zawartych w nim informacji. Chodzi tutaj m.in. o używanie jasnej, zrozumiałej i precyzyjnej terminologii oraz unikanie nadmiaru fachowych określeń. Informacje powinny być przedstawione w sposób uporządkowany, chronologiczny, udokumentowany i oparte na poprawnej metodologii³⁴. Sprawozdanie jest przy tym raportem ogólnego przeznaczenia i powinno umożliwiać poprawne odczytanie i interpretację danych wszystkim jego użytkownikom, mającym wystarczającą wiedzę z zakresu działalności gospodarczej i rachunkowości i wyrażającym potrzebę korzystania z zawartych w nim informacji.

Kolejną wymienianą cechą jakościową sprawozdania jest przydatność, którą można określić jako możliwość wpływu użytkowników na podejmowane decyzje gospodarcze w oparciu o ocenę przeszłych, teraźniejszych i przyszłych zdarzeń. Przyjmuje się, że informacje sprawozdawcze są przydatne, gdy pełnią następujące funkcje³⁵:

- potwierdzającą, umożliwiającą ocenę dokonanych wcześniej założeń,
- prognostyczną, stwarzającą podstawy przewidywania przyszłych przepływów pieniężnych, ich terminów i poziomu niepewności.

Cecha przydatności sprawozdań powiązana jest ściśle z ich istotnością, oznaczającą pewien próg, którego przekroczenie powoduje pominięcie bądź zniekształcenie informacji wpływając w ten sposób na niewłaściwe decyzje użytkowników sprawozdania³⁶. Często nieistotne dane zawarte w sprawozdaniach finansowych zaciemniają obraz sytuacji finansowej jednostki i są wzrost, zaś brak istotnych informacji utrudnia a nawet uniemożliwia interpretację analizowanych zjawisk ekonomicznych.

Wiarygodność należy do najważniejszych cech jakościowych sprawozdań finansowych. Informacje uznaje się za wiarygodne, kiedy nie zawierają istotnych błędów, są bezstronne oraz gwarantują użytkownikom wierne odzwierciedlenie zdarzeń gospodarczych. Zgodnie z MSSF wiarygodność informacji opisują takie właściwości, jak: wierne odzwierciedlenie wizerunku finansowego, przewaga treści nad formą, neutralność, zasada ostrożnej wyceny oraz kompletność. Negatywną konsekwencją braku wiarygodności są przede wszystkim nieracjonalne decyzje użytkowników informacji sprawozdawczych podejmowane w oparciu o subiektywną, często tendencyjną ocenę rzeczywistości prezentowanej przez sporządzających raporty finansowe.

Ostatnią istotną cechą jakościową sprawozdań finansowych jest ich porównywalność, czyli możliwość porównania sytuacji finansowej i wyników finansowych jednostki w przekroju czasowym, przestrzennym (z innymi jednostkami), bądź z powszechnie obowiązującymi standardami finansowymi. Wymaga to m.in. przestrzegania zasady ciągłości, oznaczającej stosowanie tych samych sposobów ujmowania, grupowania i przedstawiania danych w sprawozdaniach finansowych. Dążenie do zapewnienia porównywalności w skali międzynarodowej znajduje odzwierciedlenie w procesach harmonizacji (stopniowej likwidacji różnic) i standaryzacji sprawozdawczości finansowej (stosowania jednolitych reguł i zasad sporządzania sprawozdań).

³³ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF)*, op. cit., s. 53–58.

³⁴ W.Gabrusewicz: *op.cit.*, s.18.

³⁵ W.Gos, S.Hońko, P.Szczypa: *ABC sprawozdań finansowych. Jak je czytać, interpretować i analizować*. CeDeWu, Warszawa 2010, s.20.

³⁶ W stosunku do wielkości finansowych istotność informacji można wyrazić jako procent wyniku finansowego, przychodów, sumy bilansowej.

3. Jakość sprawozdań finansowych w praktyce polskich przedsiębiorstw

Spośród wymienionych cech jakościowych sprawozdań finansowych polskich przedsiębiorstw najmniej zastrzeżeń dotyczy ich zrozumiałości. Terminologia, sposób prezentacji sprawozdań (wysoki stopień unifikacji dzięki przyjęciu w jednostkach sporządzających sprawozdanie według MSSF układu charakterystycznego dla polskiego prawa bilansowego), szeroki zakres informacji objaśniających – umożliwiają w zasadzie osobom posiadającym stosowną wiedzę ekonomiczną właściwe odczytanie i interpretację danych. W sytuacjach szczególnych (np. w przypadku analizy danych zawartych w sprawozdaniach skonsolidowanych lub sprawozdaniach sporządzanych w związku z likwidacją jednostki bądź postawieniem jej w stan upadłości) zainteresowani użytkownicy mogą korzystać z opracowań analitycznych sporządzanych zarówno w przedsiębiorstwie, jak również przez wyspecjalizowane instytucje świadczące usługi doradztwa ekonomicznego.

Zrozumiałość sprawozdań finansowych determinuje drugą cechę jakościową sprawozdań jaką jest ich przydatność. O przydatności decyduje m.in. możliwość wpływu informacji zawartych w sprawozdaniu na bieżące i przyszłe decyzje użytkowników. Duże znaczenie ma tutaj charakter i istotność (trafność) informacji. Chodzi o to by w sprawozdaniu finansowym nie pomijać ważnych danych mających wpływ na podejmowane decyzje, zarówno ilościowych jak i jakościowych, nie zniekształcać informacji i dokonywać właściwego ich grupowania (kwalifikacji), ale także żeby pomijać informacje nieistotne, mniej znaczące z punktu widzenia podejmowanych decyzji. Również w tym względzie jakość sprawozdań w polskich przedsiębiorstwach aczkolwiek niedoskonała nie budzi większych wątpliwości i ulega systematycznej poprawie. Zarówno sprawozdania sporządzane według UoR jak również według MSSF zawierają istotne informacje umożliwiające kompleksową retrospektywną ocenę przedsiębiorstwa i najważniejszych obszarów problemowych (takich jak np. płynność finansowa, wypłacalność, rentowność, zadłużenie). Aktualna zawartość sprawozdań finansowych pozwala m.in. zidentyfikować ryzyko działalności i jakość zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie (zasada ostrożności, rezerwy, zabezpieczenia itp.). O ile istotność informacji umożliwiających retrospektywną ocenę jednostki nie budzi większych zastrzeżeń, o tyle takie można sformułować w odniesieniu do danych prognostycznych. Sprawozdania finansowe przedsiębiorstw, szczególnie te sporządzane według zasad polskiego prawa bilansowego koncentrują uwagę na zdarzeniach przeszłych i krótkoterminowych wynikach finansowych. W znikomym stopniu uwzględniane są informacje o charakterze strategicznym związane m.in. z potencjalnymi zmianami w otoczeniu przedsiębiorstwa. Inny zarzut dotyczy eksponowania wyłącznie tradycyjnych miar finansowych i pomijania mierników alternatywnych (takich jak np. ekonomiczna czy rynkowa wartość dodana) i tych pozafinansowych aspektów działalności, które w coraz większym stopniu stają się kluczowymi czynnikami sukcesu przedsiębiorstw (np. satysfakcja klientów, doskonalenie procesów wewnętrznych, wiedza i innowacje)³⁷.

Największe zastrzeżenia co do jakości sporządzanych aktualnie przez polskie przedsiębiorstwa sprawozdań finansowych dotyczą ich wiarygodności i porównywalności. Wiarygodność oznacza m.in. bezstronność i obiektywny charakter prezentowanych informacji, tak by użytkownicy sprawozdań mieli pewność co do wierności i rzetelności prezentowanego obrazu finansowego przedsiębiorstwa i mogli podejmować na ich podstawie racjonalne decyzje ekonomiczne. Orientacja rachunkowości na dostarczenie informacji decyzyjnych różnym użytkownikom sprawozdań finansowych znalazła odzwierciedlenie w stosownych regulacjach prawnych, które najogólniej podzielić można na:

- uregulowania obligatoryjne, zawierające szczegółowe unormowania (w tym zakazy i nakazy) i dotyczą m.in. treści, układu, zasad sporządzania, sposobu prezentacji sprawozdania finansowego itp.,
- regulacje, które zawierają jedynie ogólne zasady i dają możliwość alternatywnego wyboru w zakresie prowadzenia ksiąg rachunkowych i sporządzania sprawozdań finansowych.

Właśnie ta druga grupa regulacji prawnych budzi szereg kontrowersji i stanowi źródło braku zaufania do wiarygodności sprawozdań finansowych. Będące przedmiotem wyboru szczegółowe zasady, reguły, uzgodnienia i procedury przyjmowane przez kierownictwa przedsiębiorstw przy opracowaniu i

³⁷ R.S. Kaplan, D.P. Norton: *Strategiczna karta wyników. Jak przełożyć strategię na działanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 39-40.

prezentacji sprawozdań finansowych określane są mianem polityki bilansowej³⁸. W szerszym ujęciu pod pojęciem polityki bilansowej przedsiębiorstwa należy rozumieć „ogół zgodnych z prawem decyzji podmiotu gospodarczego, mających na celu takie ukształtowanie wykazywanych w bilansie wyniku finansowego, majątku, zobowiązań i innych źródeł finansowania, aby zapewnić optymalną realizację założeń gospodarczych. Środkiem tej polityki jest odpowiednie wykorzystanie, przy znajomości teorii bilansowania, przepisów prawnych, zezwalających przy sporządzaniu bilansu i wycenie bilansowej na postępowanie według uznania lub na wybór między różnymi sposobami postępowania dopuszczanymi przez ustawodawcę”.³⁹

Pozostawienie kierownictwom przedsiębiorstw swobody wyboru najlepszych rozwiązań spośród proponowanych przez system rachunkowości miało na celu przede wszystkim stworzenie jednostkom gospodarczym warunków do jasnego i rzetelnego przedstawienia ich sytuacji finansowej, tj. sporządzenia wiarygodnych sprawozdań finansowych. Doświadczenia praktyki gospodarczej pokazują jednak, iż wiele zarządów przedsiębiorstw wykorzystuje często swobodę wyboru do świadomego i subiektywnego kształtowania danych finansowych w ramach obowiązujących przepisów prawnych i przedstawia w sprawozdaniu finansowym w sposób niejasny i nierzetelny obraz przedsiębiorstwa, często w dużym stopniu odbiegający od rzeczywistości. Wiarygodność sprawozdania rozumiana jest w tym przypadku jedynie jako jego poprawność, czyli pozbawienie błędów i zafalszowań. Pomija się natomiast najbardziej istotny fakt, iż sprawozdanie finansowe powinno przedstawiać wierny i dynamiczny obraz transakcji i innych zdarzeń gospodarczych dotyczących firmy. Takie swobodne kształtowanie danych finansowych w ramach obowiązujących przepisów prawnych określane jest za pomocą różnych terminów: „rachunkowości twórczej”, „kreatywnej”, „agresywnej” a nawet „oszukiwawczej”.⁴⁰ Z „kreowaniem” sprawozdań finansowych mamy więc do czynienia w tych przypadkach, gdy w poprawnie sporządzonym sprawozdaniu finansowym zaprezentowany jest nieprawdziwy obraz sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa, co najczęściej znajduje odzwierciedlenie w przedstawieniu lepszej niż rzeczywista sytuacji ekonomiczno-finansowej jednostki⁴¹.

Zasadniczymi celem „kreowania” sprawozdań finansowych przez zarządy niektórych przedsiębiorstw jest realizacja partykularnych celów jednostki polegających m.in. na:

- zmniejszeniu obciążeń podatkowych, poprzez przesunięcie podatków w czasie lub uniknięcie płacenia podatków,
- tworzeniu „cichych rezerw” na wypadek możliwego pogorszenia się koniunktury gospodarczej i sytuacji finansowej jednostki,
- zwiększeniu kwot wypłat z zysku po opodatkowaniu na rzecz właścicieli i maksymalizacja wynagrodzeń członków zarządu,
- prezentacji wysokiej płynności finansowej i rentowności w celu podwyższenia zaufania do przedsiębiorstwa ze strony inwestorów, kredytodawców i pożyczkodawców, kontrahentów handlowych,
- pozytywnym postrzeganiu przedsiębiorstwa przez społeczeństwo.

Jak widać celem „kreowania” sprawozdań finansowych może być nie tylko prezentacja pozytywnego wizerunku firmy, w tym wysokich wyników finansowych, ale także tendencyjne przedstawienie gorszego niż w rzeczywistości obrazu finansowego przedsiębiorstwa.

³⁸ W praktyce stosowane są również zamiennie terminy „mikroekonomiczna polityka rachunkowości” lub „polityka rocznego sprawozdania finansowego”. Por. *Polityka bilansowa i sprawozdawczość finansowa w zarządzaniu firmą*, pod red. K. Sawickiego. Ekspert, Wrocław 1998, s.9.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ K. Kowalczyk: *Rachunkowość twórcza*, „Prawo Przedsiębiorcy” Nr 50, 2001; R.Kamiński, Ł.Owczarek: *Polityka przedsiębiorstw w zakresie sprawozdawczości finansowej*, Ars boni et aequi, Poznań 2008, s. 75.

⁴¹ W środowisku teoretyków i praktyków zwraca się uwagę na pozytywny aspekt „kreatywności” jako narzędzia polityki bilansowej przedsiębiorstwa. Polityka bilansowa musi być jednak prowadzona z uwzględnieniem celu, jakiemu służą sprawozdania finansowe, przy zachowaniu wymogów jakościowych sprawozdawczości, a w szczególności istotności informacji i jej wiarygodności. A. Jarugowa, E. Walińska: *Roczne sprawozdanie finansowe – ujęcie księgowo a podatkowe*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk 1997, s. 23. W niniejszym opracowaniu „kreatywność” jest rozumiana w znaczeniu negatywnym, rozumianym jako narzędzie wykorzystywania praw wyboru do prezentacji niewiarygodnych danych w celu wpływu na adresatów sprawozdań finansowych i skłonienia ich do pożądanых zachowań i oznacza przekroczenie granic „kreatywnej rachunkowości”.

Aby osiągnąć zamierzone cele kreatywnej polityki bilansowej wykorzystywane są różnorodne narzędzia rachunkowości, które można zaliczyć do instrumentów materialnych, formalnych i czasowych. Instrumenty materialne to przedsięwzięcia, które wpływają na wielkość wykazywanych w sprawozdaniach finansowych pozycji aktywów, pasywów, przychodów, zysków, kosztów i strat. Mogą one polegać na przesunięciu operacji gospodarczych w czasie oraz wykorzystaniu praw wyboru w zakresie ujmowania pozycji sprawozdania finansowego i ich wyceny. Instrumenty formalne dotyczą m.in. prawa wyboru układu i szczegółowości sporządzania bilansu, rachunku zysków i strat, formy publikowania sprawozdania finansowego, podziału zysku netto lub pokrycia straty. Należy jednak zwrócić uwagę, że instrumenty te w znacznie mniejszym stopniu niż opisane wcześniej narzędzia materialne służą do „kreowania” obrazu przedsiębiorstwa w sprawozdawczości finansowej. Instrumenty czasowe to m.in. wybór momentu bilansowego, oraz wybór terminu przedłożenia i publikacji sprawozdania finansowego. Również te narzędzia polityki bilansowej odgrywają drugoplanową rolę w „kreowaniu” wizerunku przedsiębiorstwa.

W literaturze przedmiotu opisywane są szczególnie bulwersujące w praktyce polskiej gospodarki przypadki wykorzystania instrumentów polityki bilansowej jako narzędzia „kreatywnej” rachunkowości. Określane są one mianem „sztuczek księgowych” i dotyczą w dużym stopniu umiejętności wykorzystania alternatywnych rozwiązań zawartych w podstawowych unormowaniach rachunkowości do świadomego zaprezentowania w sposób nierzetelny stanu majątkowego i wyników finansowych przedsiębiorstw, w celu pożądanego oddziaływania na użytkowników informacji zawartych w sprawozdaniach finansowych⁴².

Ostatnią i obok wiarygodności najważniejszą cechą jakościową sprawozdań finansowych jest porównywalność, której brak może prowadzić do błędnych wniosków i ocen. Informacje dotyczące pojedynczego podmiotu gospodarczego są użyteczne jedynie wówczas, gdy mogą być porównane z analogicznymi informacjami charakteryzującymi sytuację finansową jednostki w ubiegłych okresach a także ze stanem finansowym i wynikami finansowymi innych przedsiębiorstw krajowych i zagranicznych.

W świetle najważniejszych unormowań rachunkowości zawartych w polskim i międzynarodowym prawie bilansowym można stwierdzić, że porównywalność jest pomijana bądź traktowana podrzędnie w kontekście pozostałych cech jakościowych sprawozdań. Praktyka gospodarcza polskich przedsiębiorstw wskazuje również na ograniczone możliwości porównań danych zawartych w sprawozdaniach finansowych, co wynika m.in.:

- z występującego od 1.01.2009 „dualizmu” w sprawozdawczości wynikającego z faktu, iż część przedsiębiorstw zobligowana została do sporządzania sprawozdań według MSSF, znacznie różniących się co do układu, stosowanych metod grupowania i wyceny aktywów i pasywów, zasad ustalania przychodów i kosztów itp. od sprawozdań sporządzanych zgodnie z polskim prawem bilansowym. Ponadto należy zwrócić uwagę fakt, że sprawozdania te koncentrują się na potrzebach informacyjnych podstawowej grupy użytkowników, jakimi są aktualni i potencjalni stanowią inwestorzy, pomijając w dużym stopniu potrzeby informacyjne pozostałych odbiorców sprawozdań;

- ze stosowania przez przedsiębiorstwa tzw. alternatywnych rozwiązań w rachunkowości.

Należy zgodzić się w związku z tym z poglądem wielu autorów, że wprowadzenie MSSF/MSR (również do polskiego prawa bilansowego) zamiast pomóc w porównywaniu sprawozdań różnych przedsiębiorstw, porównywalność tą jeszcze bardziej ograniczyło⁴³.

Podsumowanie. Sprawozdanie finansowe jest ważnym źródłem informacji i stanowi podstawę podejmowania przez różne podmioty, a w szczególności funkcjonujące w otoczeniu przedsiębiorstwa ważnych decyzji bieżących i strategicznych. Typowe roczne sprawozdanie finansowe w polskich przedsiębiorstwach sporządzane według Ustawy o rachunkowości (lub Międzynarodowych Standardów

⁴² A.Kamela-Sowińska: *Źródła „Polskiego Enronu”*, [W:] Zarządzanie Finansami – mierzenie wyników i wycena przedsiębiorstw, pod red. D. Zarzeckiego. Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2003, s. 58-59. Stosowanie „agresywnych” metod rachunkowości do „fałszowania” sprawozdań finansowych potwierdzają także wyniki badań ankietowych. Badania takie przeprowadzone w Polsce w 2006 roku przez firmę Deloitte na próbie 1000 przedsiębiorstw wykazały, że ok. 13% spółek dokonało fałszowania danych finansowych. Por. *Nadużycia gospodarcze w firmach – wyniki badania sondażowego 2006*, <http://www.deloitte.com> (10.03.2007).

⁴³ M.Ambroziak: *Analiza sprawozdań finansowych, t.I, Zrozumieć sprawozdanie polskie*, MSSF, US GAAP, C.H. Beck, Warszawa 2010, s.110.

Sprawozdawczości Finansowej) składa się z bilansu (sprawozdania z sytuacji finansowej), rachunku zysków i strat (w nieco szerszej wersji sprawozdania z całkowitych dochodów), rachunku przepływów pieniężnych (sprawozdania z przepływów pieniężnych), zestawienia zmian w kapitale własnym (sprawozdania ze zmian w kapitale własnym) i obszernej informacji dodatkowej obejmującej wprowadzenie do sprawozdania finansowego oraz dodatkowe informacje i objaśnienia. Każdy z elementów sprawozdania finansowego zawiera określony rodzaj informacji o przedsiębiorstwie. Bilans informuje o sytuacji kapitałowo-majątkowej i wynikającym z niej ryzyku operacyjnym i finansowym jednostki (w tym ryzyku utraty płynności finansowej), rachunek zysków i strat obrazuje przychody i koszty oraz wyniki finansowe przedsiębiorstwa z całokształtu działalności oraz osiągnięte w poszczególnych jej segmentach, rachunek przepływów pieniężnych dostarcza danych do oceny płynności finansowej przedsiębiorstwa w ujęciu dynamicznym, tj. zdolności przedsiębiorstwa do generowania gotówki w różnych obszarach działalności, zaś zestawienie zmian w kapitale własnym prezentuje przyczyny zmian we własnych źródłach finansowania. Dzięki wymienionym elementom sprawozdania uzupełnionym o obszerne informacje dodatkowe potencjalni jego użytkownicy (w tym przede wszystkim inwestorzy, kredytodawcy i pożyczkodawcy, kontrahenci handlowi) mają potencjalną możliwość oceny bieżącej i w ograniczonym zakresie przyszłej efektywności przedsiębiorstwa, a w szczególności identyfikacji zagrożeń finansowych wynikających z sytuacji ekonomiczno-finansowej jednostki i prognozowanych zmian w jej otoczeniu.

Aby sprawozdanie finansowe spełniało swój podstawowy cel, jakim jest dostarczenie informacji o sytuacji finansowej, wynikach działalności oraz zmianach sytuacji finansowej jednostki, które będą użyteczne dla szerokiego kręgu użytkowników przy podejmowaniu decyzji gospodarczych musi posiadać określone cechy jakościowe, tj. zrozumiałość, przydatność, wiarygodność i porównywalność. Chociaż w literaturze przedmiotu najważniejsze znaczenie przypisuje się wiarygodności, to dopiero jednoczesne posiadanie wszystkich wymienionych cech gwarantuje wysoką użyteczność sprawozdania finansowego.

W teorii rachunkowości zwraca się uwagę na fakt, że aktualne regulacje prawne, zarówno krajowe jak i międzynarodowe nie stwarzają warunków do sporządzania sprawozdań, które by w sposób jasny i rzetelny przedstawiały stan finansowy i wyniki finansowe przedsiębiorstw. Należy zwrócić przede wszystkim uwagę na brak przestrzegania najważniejszych cech jakościowych sprawozdania finansowego, jakimi są wiarygodność i porównywalność zawartych w nim informacji. Spowodowane jest to przede wszystkim:

- stosowaniem odmiennych zasad sporządzania i prezentacji sprawozdań przez polskie przedsiębiorstwa (spółki giełdowe sporządzają od 1.01.2009 r. obligatoryjnie sprawozdania skonsolidowane i fakultatywnie jednostkowe według MSSF, podczas gdy pozostałe jednostki gospodarcze według polskiego prawa bilansowego),
- prawem wyboru alternatywnych rozwiązań w rachunkowości, co zamiast stwarzać warunki do generowania rzetelnych i porównywalnych informacji finansowych jest wykorzystywane do „manipulowania” danymi księgowymi oraz przedstawiania niewiarygodnego obrazu przedsiębiorstw w celu realizacji partykularnych interesów właścicieli i zarządzających jednostką gospodarczą.

Większość jednostek gospodarczych stosujących od 1.01.2009 r. MSSF mając dowolność wyboru sposobu prezentacji sprawozdań finansowych zachowuje w dużym stopniu tradycyjny układ stosowany w polskim prawie bilansowym, polegający m.in. na prezentacji aktywów według rosnącego stopnia płynności finansowej czy pasywów według rosnącej wymagalności, wykazywania pośrednich poziomów wyniku finansowego czy uwzględniania przepływów pieniężnych z trzech podstawowych rodzajów działalności: operacyjnej, inwestycyjnej i finansowej. Ułatwia to w pewnym stopniu porównywalność sprawozdań różnych jednostek, a także wpływa na ich zbliżoną wartość informacyjną w procesie oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstwa.

Z kolei, by ograniczyć możliwości „kreowania” danych finansowych wprowadzono m.in. obowiązek informowania we wprowadzeniu do sprawozdania finansowego o wszelkich zmianach w polityce rachunkowości, wraz z określeniem ich wpływu na stan finansowy i wyniki finansowe przedsiębiorstwa. Inaczej też patrzy się na rolę biegłego rewidenta, którego zadaniem jest ocena – na

podstawie badania – jakości sprawozdania finansowego (rzetelności, jasności, kompletności, zgodności z odpowiednimi zasadami rachunkowości), a więc jakości zawartych w sprawozdaniu informacji trafiających do odbiorców⁴⁴.

Coraz więcej uwagi poświęca się również w ostatnich latach problematyce przestrzegania zasad etyki zawodowej w rachunkowości. Dotyczy to zarówno biegłych rewidentów badających sprawozdania finansowe przedsiębiorstw, jak również osób odpowiedzialnych za prowadzenie ksiąg rachunkowych. W Polsce opracowano i wdrożono do praktyki Kodeks etyki zawodowej biegłych rewidentów oraz Kodeks Etyki w Rachunkowości. Eksponowane są w nich m.in. takie cechy etyczne osób zajmujących się rachunkowością i audytem, jak: rzetelność, odpowiedzialność, bezstronność i obiektywizm, kompetencje czy niezależność zawodowa.

Przedstawione dotychczasowe działania jednostek gospodarczych, organów ustawodawczych, krajowych i międzynarodowych organizacji zawodowych księgowych tylko w ograniczonym stopniu wpływają na poprawę jakości sprawozdań finansowych, a nawet w niektórych przypadkach powodują jej pogorszenie, co dotyczy m.in. cechy porównywalności. Niezwykle istotne jest więc szersze uwzględnienie tej problematyki w dalszych pracach nad harmonizacją i standaryzacją rachunkowości w skali krajowej i międzynarodowej.

1. M. Ambroziak: *Analiza sprawozdań finansowych, t.1, Zrozumieć sprawozdanie polskie, MSSF, US GAAP, C.H. Beck, Warszawa 2010*; 2. W. Gabrusewicz, *Sprawozdawczość i analiza finansowa przedsiębiorstw, Wyższa Szkoła Handlu i Rachunkowości, Poznań 2009*; 3. M. Garstka, *Rola biegłego rewidenta i jednostki przy identyfikacji ryzyka gospodarczego, w tym kontynuacji działalności, „Rachunkowość” 3/8/ 2011*; 4. W. Gos, S. Hońko, P. Szczypa, *ABC sprawozdań finansowych. Jak je czytać, interpretować i analizować. CeDeWu, Warszawa 2011*; 5. A. Jarugowa, E. Walińska, *Roczne sprawozdanie finansowe – ujęcie księgowe a podatkowe, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk 1997*; 6. R. Kamiński, Ł. Owczarek: *Polityka przedsiębiorstw w zakresie sprawozdawczości finansowej, Ars boni et aequi, Poznań 2008*; 7. R.S.Kaplan, D.P.Norton, *Strategiczna karta wyników. Jak przełożyć strategię na działanie, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001*; 8. K. Kowalczyk, *Rachunkowość twórcza, „Prawo Przedsiębiorcy” 50/2001*; 9. *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości finansowej (MSSF), tom I, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007*; 10. *Polityka bilansowa i sprawozdawczość finansowa w zarządzaniu firmą, pod red. K. Sawickiego, Ekspert, Wrocław 1998*; 11. *Ustawa z dnia 29.09.1994 o rachunkowości (tekst jednolity: Dz.U. z 2009 r., nr 152, poz. 1223 z późn. zm.)*; 12. *Zarządzanie Finansami – mierzenie wyników i wycena przedsiębiorstw, pod red. D. Zarzeckiego, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2003*.

⁴⁴ M. Garstka: *Rola biegłego rewidenta i jednostki przy identyfikacji ryzyka gospodarczego, w tym kontynuacji działalności, „Rachunkowość” Nr 3/8, 2011, s.10.*